

Дунавският регион в контекста на новото райониране на Р. България – европейски изисквания

Константин Калинков*

Резюме: В настоящото научно изследване е разгледано мястото на Дунавския регион в новото райониране на Р. България. Авторът прави предложение за ново райониране на страната. Отражено е също и негативното влияние на проблема „Център-периферия“ върху развитието на Дунавския регион. В заключителната част са посочени връзката и зависимостта между териториално-устройственото деление и административно-териториалното устройство на страната. За целта авторът предлага районите за планиране от териториални единици да станат административно-териториални единици и да се приложи регионалното самоуправление като една от възможностите за развитие на Дунавския регион.

Ключови думи: райони за планиране, териториално устройство, център-периферия, кохезия, децентрализация, самоуправление.

JEL: R1, R5.

*Лудост е да правиш едно и също нещо
отново и отново и да очакваш различни
резултати*
Алберт Айнщайн

* Константин Калинков е доктор по икономика, професор в Икономическия университет – Варна.

Въведение

Териториалното устройство е основен, неотменим принцип в организацията и управлението на всяка страна. На практика, то се реализира чрез нормативни актове и е част от цялостната държавна политика насочена към поддържане, оптимизиране, планиране, координиране и управление на пространствената организация за социално-икономическото развитие на държавата. Териториалното устройство отразява най-пълно и цялостно демократичния характер и съдържание на държавното управление – чрез съчетанието между възприетия и утвърден модел на политическа организация на обществото с принципите и същността на действащото държавно устройство.

От тази гледна точка, процесът на административно-териториалната организация не трябва да се възприема и оценява само като дейност по разделянето (погелянето) на националното пространство на териториални единици (общности), но и като формирането в тях на институции за провеждане и реализиране на държавна и местна политика. При новите реалности и предизвикателства в страната, административно-териториалното устройство придобива и качествено различни функции, например – за осъществяване на преход към балансирано и устойчиво развитие на

отделните части (райони) на България, функционалното му обвързване с провежданата политика на регионално развитие и устройство на територията, осигуряването на относително равен достъп до услуги на населението на страната, ефективно и справедливо разпределение на финансовите ресурси в националното пространство. От тази гледна точка, научнообоснованото административно-териториално устройство (АТУ) на България изгражда базата, фундамента, на който се осъществява регионалната политика и регионалното развитие на страната.

Целта, която си поставя авторът на научната статия, е да определи развитието на Дунавския регион в контекста на новото райониране на Р. България, като прилагането на регионалното самоуправление стане основа за развитие на този процес.

Тезата, която защитава авторът, е, че е необходимо да се реализира адекватна административно-териториална реформа.

За целта авторът предлага районът за планиране, от териториална единица, по смисъла на ЗРР, да се превърне в административно-териториална единица. При това положение областите и общините ще реализират общия план за социално-икономическо развитие на дадения район. В тази насока, районът за планиране ще осигури факторите и условията за повишаване на БВП на човек от населението, на основата на силно ограничаване на проблема „Център-периферия“ и полицентричния селищен модел за развитие.

С предприемането на тази стъпка има целепостигане на устойчивост във времето на районите по отношение на броя на населението в тях и съответствие с нормативната рамка на ЕС. Съгласно европейския Регламент /ЕО/ №31/2011 на Комисията от 17 януари 2011 г. за изменение на приложенията към Регламент /ЕО/ №1059/2003 на Европейския парламент/ минималният брой население за район от

ниво 2 е 800 000 души, а максималният – 3 000 000 души. Според статистическите данни, към 31.12.2018 г. Северозападният район за планиране е под 800 000 души (762 790 г.), а Северният централен район е с население малко над изискуемия минимум (800 220 г.)

1. Мястото на Дунавския регион в новото райониране на Р. България

Министерството на регионалното развитие и благоустройството /МРРБ/ подложи на обществено обсъждане три варианта за промяна в обхвата на районите за планиране. Понастоящем районите от ниво 2 (NUTS 2) в страната са шест – Северозападен, Северен централен, Североизточен, Югоизточен, Южен централен и Югозападен. Те са обособени според класификацията на териториалните единици (NUTS) с цел статистическото отчитане, съгласно изискванията на Евростат (*С предприемането на тази стъпка има целепостигане на устойчивост във времето на районите по отношение на броя на населението в тях и съответствие с нормативната рамка на ЕС. Съгласно европейския Регламент /ЕО/ №31/2011 на Комисията от 17 януари 2011 г. за изменение на приложенията към Регламент /ЕО/ №1059/2003 на Европейския парламент/, минималният брой население за район от ниво 2 е 800 000 души, а максималният – 3 000 000 души. Според статистическите данни към 31.12.2018 г., Северозападният район за планиране е под 800 000 души (762 790 г.), а Северният централен район е с население малко над изискуемия минимум (800 220 г.).* Във всеки от тях функционира регионален съвет за развитие, който на ротационен принцип се председателства от областните управители на областите, които попадат в границите на съответния район. Целта на промяната в обхвата на районите за планиране е да се създадат

силни и жизнени райони, които са по-добре географски обособени и разположени по основни оси на развитие, със силни, достъпни и притежаващи капацитет и възможности центрове на райони. С други думи, промяната е насочена към изграждане на ефективна териториална основа, върху която да се базира разработването и изпълнението на стратегическите документи за регионално развитие, както и на програмите, които ще бъдат съфинансирани от Европейските фондове след 2020 г.

От предложените три варианта на МРРБ за промяна на обхвата на районите за планиране от ниво 2 е избран вариант 2.

Във Вариант 2 са обосновани четири района от ниво 2: Югозападен: Софийска, София-град, Благоевград, Кюстендил и Перник; **Тракийско-Родонски:** Пазарджик, Пловдив, Стара Загора, Хасково, Кърджали и Смолян; **Черноморски:** Сливен, Ямбол, Бургас, Варна, Добрич и Шумен; и **Дунавски:** Търговище, Видин, Монтана, Враца, Плевен, Ловеч, Габрово, Велико Търново Русе, Разград и Силистра. Дунавският регион, на базата на природо-географски фактори и условия, е определен като самостоятелен район от ниво 2 (Виж фигура 1).

Авторът предлага алтернативен вариант на основата на това, че освен представените от МРРБ три варианта за промяна на обхвата на районите за планиране от ниво 2, може да има и други варианти, които да отговарят на европейските изисквания за минимален брой население в един район.

В предложения алтернативен вариант за райониране на страната отпадат Северният централен район за планиране и Южният централен район за планиране, от действащите в момента 6 района за планиране, съгласно Закона за регионално развитие. Предлаганият вариант за промяна в обхвата на районите за планиране определя да има 5 района за планиране, като София-град е определен като отделен град-район, а именно (виж фигура 2):

1 СОФИЯ-ГРАД

II ЮГОЗАПАДЕН РАЙОН – включва областите: Пловдив, Смолян, Пазарджик, Благоевград, Кюстендил и Перник.

III ЮГОИЗТОЧЕН РАЙОН – включва областите:
Бургас, Сливен, Ямбол, Стара Загора, Кър-
гжали и Хасково

IV СЕВЕРОИЗТОЧЕН РАЙОН – включва областите:

Варна, Добрич, Силистра, Шумен, Разград,
Русе и Търговище

Фигура 1. Вариант 2 на МРРБ за промяна на обхвата на районите за планиране от ниво 2

V СЕВЕРОЗАПАДЕН РАЙОН – включва областите:

В. Търново, Габрово, Плевен, Ловеч, София – област, Враца, Монтана, Видин.

В предложените от МРРБ три варианта за промяна на обхвата на районите за планиране от ниво 2 не са посочени критериите, по които те са определени. Основно

Фигура 2. Алтернативен вариант за промяна на обхвата на районите за планиране от ниво 2 (предложение на автора)

За целите на изследването, с оглед защитаване на предложени алтернативен вариант, авторът е извел основни демографско-икономически показатели. Демографско-икономическите показатели дават възможност да се направи сравнителен анализ между отделните райони за планиране от ниво 2. От тях могат да се изведат вътрешните диспропорции между отделните териториални общности на национално и регионално равнище.

В целия процес остава спазването на изискванията на Европейския съюз за минималния брой население в отделните райони от ниво 2. На тази основа авторът, чрез демографско-икономическите показатели в таблица 1, посочва и доказва, че е възможно да има и алтернативен вариант освен предложените. Авторът твърдо защитава виждането си, че град София трябва да се обособи като отделен район за планиране. При положение, че това не се случи, ще се

Таблица 1. Таблица за демографско-икономическите показатели на предложените райони за планиране от ниво 2

РАЙОНИ	НАСЕЛЕНИЕ (жит.)	БВП на човек от нас. (лв.)	Средна работна заплата (лв.)	Инвестиции (Разходи за прид. на ДМА) хил. лв.
I СОФИЯ-ГРАД	1 323 637	28 465	1 523	7 305 956
II ЮГОЗАПАДЕН	1 599 334	8 329	838	3 278 790
III ЮГОИЗТОЧЕН	1 420 377	9 431	906	2 382 116
IV СЕВЕРОИЗТОЧЕН	1 390 110	9 017	903	2 420 778
V СЕВЕРОЗАПАДЕН	1 358 401	9 090	898	2 287 053

Източник: По данни на НСИ-2017 (Изчисления на автора)

получи осредняване на социално-икономическите показатели на района, в който е включен град София.

2. Проблемът „център-периферия“ и Дунавския регион

Създаването на районите за планиране е обусловено от изискванията на регионалното планиране и по-специално от изискванията, поставени във връзка с присъединяването на България към Европейския съюз, където районите от второто равнище на Номенклатурата на териториалните стратегически единици (NUTS) са основен обект за планиране, програмиране, прилагане и наблюдение по Цел-1 на Структурните фондове. Цел-1 на Структурните фондове на Европейския съюз е свързана със стимулиране на развитието на изостаналите региони-райони, в които БВП е под 75% от средния за Европейската общност.

Степента на социално-икономическо развитие на районите за планиране в България зависи много от наличието на големи градове в тях. Големите градове концентрират основна част от социално-икономическите функции и дейности на страната. Те ще продължават да се развиват като мощни икономически центрове с разнообразни регионални функции. В проекта ESPON на Nordregio и партньори от 2003 г. за мрежата от функциониращи урбанистични ареали (FUA) в Европа е оценено, че в България има един такъв ареал-град от Европейско значение (MEGA) – София, три ареала-градове с междунационално/национално значение – Пловдив, Варна и Бургас и 12 ареала-градове с регионално/локално значение, т.е. първата група от 28-те областни градове, без посочените три от втора група.

Процесите за социално-икономическо развитие на районите за планиране в България са свързани с развитието на процеса

на трансгранично сътрудничество. Трансграничното сътрудничество е пряко обвързано с десетте общоевропейски транспортни коридори (ОЕТК), от които пет преминават през територията на България. Това са трансграничните транспортни коридори – IV, VII, VIII, IX и X. Изграждането и функционирането на петте трансгранични транспортни коридора, които засягат всички райони за планиране в страната, изискват големи инвестиции за физическото интегриране на националната инфраструктура в европейската инфраструктура, в резултат на което ще бъдат подобрени транспортните връзки и повишена кохезията между България и страните от Европейския съюз.

Всички 28 областни градове в страната ни имат ролята и значението на извънни икономически и урбанистични центрове с регионален характер, което определя и вътрешно регионалните диспропорции. Особено засегнати от проблема „Център-периферия“ в това отношение са граничните територии, в които попада и Дунавския регион. Дунавския регион един път попада в периферията на основата на проблема „Център-периферия“ на национално равнище и втори път е в периферията на проблема на Европейско равнище (виж фигура 3). Това наслагване на две периферии в Дунавския регион (Европейска и национална) оказват силно негативно влияние върху социално-икономическото развитие на тази силно специфична територия. Тези характерни за страната в социално-икономически аспект регионални различия налагат специално внимание при провеждането на регионална и инвестиционна политика. Много административно-териториални единици, особено тези на локално равнище, се намират в критично социално-икономическо състояние и водят до редица негативни социални и социално-демографски процеси с неясен дългосрочен ефект.

Фигура 3. Проблемът „Център-периферия“ и „Дунавския регион“ /на Европейско равнище/

Бъдещото социално-икономическо развитие на страната е свързано с основните урбанизационни центрове и техните полета на социално-икономическо влияние, които налагат преосмисляне на административно-териториалното устройство на страната, на базата на новите реалности. Запазва се определящата роля на градовете – центрове за социално-икономическото развитие на даден регион, на основата на създадената от тях субурбанизирана територия, т.е. подчинена на икономическото влияние на града-център.

От особено голямо значение за решаването на проблема „Център-периферия“ е съобразяването както с новите социално-икономически и геополитически реалности, така и с реалното социално-икономическо състояние на административно-териториалните общности в страната. В тази насока определящи са:

- Влиянието на големите градове, на основата на концентрираните в тях икономически функции и създаден потенциал;

- Нарастващата роля на интензивния фактор за развитието на урбанистичните центрове, като екстензивното им териториално развитие ще се основава на субурбанизацията;
- Намаляващото значение на демографския фактор на основата на общото демографско състояние и прогноза, и силно ограничените демографски възможности на малките населени места да „отделят“ трудов ресурс за урбанистичните центрове;
- Ограничените природни ресурси и икономически потенциал на страната не създават условия за формиране и образуване на мощни урбанизиранни територии и центрове, характерни за регионите в Западна Европа.

За намаляване на регионалните социално-икономически различия и преодоляване на проблема „Център-периферия“ съществено значение има Стратегията „Европа 2020“ където са залегнали определени мерки за решаване на регионалните проблеми и

Икономическо развитие

възможностите за финансиране на определени проекти по линията на Европейските структурни фондове и основно от Европейския фонд за регионално развитие (ЕФРР).

От тази гледна точка районите за планиране създават условия за:

- обособяване на по-големи териториални единици в България, които да доведат до по-голям ефект от насочването и локализацията на инвестициите в определени райони на страната;
- повишаване на БВП както в отделните райони за планиране, така и в национален мащаб и достигане на равнището на западноевропейските региони в това отношение;
- намаляване на структурния риск и възможност за разкриване на нови работни места и стабилизиране на съществуващите;
- ефективно прилагане на принципите и изискванията, заложи в Националната стратегия за регионално развитие, като областите и общините ще изпълняват конкретни регионални задачи;
- интегриране по най-различни направления и дейности със западноевропейските региони, на основата на принципите на регионализма в Европа;
- разширяване на местното самоуправление на регионално равнище и прилагането на Европейската харта за регионално самоуправление;
- намаляване на негативните последици от проблема „Център-периферия“, съществуващ на базата на сегашното влияние на областните центрове към останалата територия, чрез създаване на полицентрична мрежа от градоцентрици за социално-икономическо развитие на даден район за планиране;
- определяне на университетските центрове като потенциал за разработване и прилагане на регионалните програми на основата на иновационната регионална стратегия.

На тази основа, авторът на изследването счита, че успоредно с провеждането на териториална реформа в страната е необходимо да се разработи и приложи Национална урбанистична стратегия, определяща основно инвестиционната привлекателност на територията на административно-териториалните единици и тази на големите градове. С разработването и изпълнението на такава стратегия ще се определят силно развитите икономически центрове, които ще бъдат икономически катализатор за повишаване на БВП в даден район за планиране.

3. Регионалното самоуправление – възможност за развитие на Дунавския регион

Европейският съюз се стреми към постигането на регионализъм, който да бъде признат не само в неговите граници, но и извън тях. Ролята на регионите става все по-голяма с процеса на разширяване на границите на Европейския съюз. В резултат на това, на преден план излизат въпроси, свързани с отговорностите и сътрудничеството посредством партньорства между различните нива на управление, като принципът на субсидиарност се явява основен принцип за всички държави-членки на Европейския съюз. Регионализмът има силни позиции в границите на Европейския съюз, които са свързани с факта, че Европейският съюз, държавите членки и регионите се допълват взаимно. Това обстоятелство е свързано и с факта, че регионите, заедно с останалите териториални общности, са основните стълбове на демокрацията, които дават своя принос за развитие на обединена Европа и се явяват основни партньори в нейното социално-икономическо развитие. За целите на регионализма Европейският съюз създава Асамблея на европейските региони, която от своя страна приема като основен документ – Декларация за регионализма. Тя

представлява документ, съставен от насочващи норми и стандарти. Декларацията за регионализма не е харта, която фиксира минималните норми за признаването на даден регион, а само очертава насоките, в рамките на които регионите могат да се развиват. Целта на регионализма в Европа е да създаде условия за поемане на по-големи отговорности от страна на регионите за решаване на проблемите на гражданите. В член 1 на Декларацията за регионализма е дадено определение за региона, а именно:

1. Регионът е териториален орган на публичното право, създаден на ниво, намиращо се непосредствено под държавното и притежаващ право на политическото самоуправление.
2. Регионът е признат в националната конституция или законодателство, което гарантира неговата автономия, идентичност, правомощия и организационна структура.
3. Регионът има своя конституция, автономен статут или друга законодателна уредба, която представлява част от държавната законодателна уредба на най-високо равнище, уреждаща поне организацията и правомощията му. Статутът на даден регион може да бъде променен само със съгласието на засегнатия регион. Различни региони на територията на една държава могат да имат различен статут, според техните исторически, политически, социални или културни характеристики.
4. Регионът е израз на специфична политическа идентичност, която може да приема различни политически форми, отразяващи демократичната воля на всеки регион да приеме онази форма на политическа организация, която сметне за подходяща. Регионът притежава своя администрация и служители и приема собствени представителни знаци.

Голямото разнообразие от региони в границите на Европейския съюз предполага

га и голям брой модели и методики за усъвършенстване на регионалното развитие и свързаните с това норми и стандарти. На територията на Европейския съюз се намират над 300 региона с различен териториален обхват и различна административна и политическа структура. Тези европейски региони са с общо население близо 500 млн. жители – широка сфера на действие, обхващаща редица области – социална и икономическа, инфраструктура, развитие на бизнеса, изследователска и развойна дейност, човешки ресурси, туризъм, опазване на околната среда и др.

Преодоляването на териториалните различия и създаването на устойчиво икономическо развитие на регионите е в основата на регионалната политика на Европейския съюз. Регионалните различия могат да се обобщят по следния начин:

- център-периферия;
- устойчиво развитие на регионите;
- производствен сектор;
- инфраструктура;
- доминиране на големите агломерации;
- социално-икономически различия между отделните страни на ЕС;
- различия север-юг и изток-запад.

Европейският съюз търси устойчиво развитие чрез намаляване на социално-икономическите различия между отделните страни членки, чрез процеса на кохезия (сближаване) между отделните европейски региони. Този процес се реализира чрез провежданата за целта адекватна Европейска регионална политика.

В предложеното научно изследване е потърсена връзката между териториално-устройственото деление (АТД) и административно-териториалното устройство (АТУ) на страната. Те определят ролята и значението на държавата в провежданата регионална политика за повишаване на социално-икономическото развитие на териториалните общности на различни равнища на управление. Необходимо е да се

Икономическо развитие

отбележи, че без промяна на административно-териториалното устройство (АТУ) не е възможно да се реализира ефективна политика за преодоляване на достигнатите недопустимо високи нива на регионални диспропорции чрез икономически растеж, т.е. повишаване на БВП на човек от населението.

На тази основа, авторът на изследването застава зад необходимостта от реализирането на административно-териториална реформа в страната. При положение че не се реализира реформата, няма да се случи нищо ново в държавата, което ще потвърди мотото на изследването, че ако повтаряме едно и също действие, не можем да очакваме различни резултати.

Според автора, административно-териториалната реформа може да се реализира, като районите за планиране, които сега според Закона за регионално развитие са териториални единици, се превърнат в **административно-териториални единици** със своя структура на управление и собствен бюджет. По този начин ще се постигне:

- по-ефективно реализиране на регионалната политика в страната;
- адаптиране към Европейските изисквания за определяне на регионите от съответното ниво;
- създаване на „малки правителства“ с бюджет и структура на управление;
- създаване на реални условия за по-голяма прозрачност при вземането на управленски решения за съответната територия;
- възможност за прилагане на Европейската харта за регионално самоуправление;
- ефективно разпределяне на финансовите средства от външните донори на районите, а не на 28 области;
- намаляване на негативното влияние на проблема „Център-периферия“ с ограничаване на административното влияние на областните градове;

- градовете-центрове в рамките на района за планиране да станат основен елемент от полицентричната селищна мрежа;
- оформяне на центрове със силно поле на икономическо влияние, с възможности да повишат два пъти БВП на човек от населението;
- областите и общините, в състава на съответния район за планиране, ще станат изпълнители на програмата и мероприятията, залегнали в плана за развитие;
- ефективно използване на факторите и ресурсите и намаляване на социално-икономическите различия в областите и общините;

От тази гледна точка, може да бъде направен изводът, че различните варианти за административно-териториална реформа на регионално равнище може да окаже сериозно влияние върху местното равнище на управление – общините. Това обстоятелство налага прецизно отчитане на това влияние, което е от изключителна важност за стабилността на административно-териториалното устройство на страната. В тази насока е необходимо да се възприеме принципът, че всички разчети за възможна административно-териториална реформа на второ ниво следва задължително да бъдат представени с комплект от идеи за отражението върху останалите административно-териториални единици. В този случай е валиден принципът за съвместимост и допълняемост при спазването на действащото административно-териториално устройство и съхраняемост на функционирането на съществуващите административно-териториални структури.

В Европейската харта за регионално самоуправление е записано, че регионалното самоуправление означава правото и способността на най-големите териториални власти, притежаващи изборни органи, административно разположение между централното правителство и местните

власти и разполагащи с прерогативи на самоорганизация, или такива, характерни за централната власт, да управляват на собствена отговорност и в интерес на населението си значителна част от обществените дела в съответствие с принципа на субсидиарността.

Заклучение

Развитието на Дунавския регион е свързано с ограничаването на негативно влияние от проблема „Център-периферия“. На национално равнище този проблем ще се реши с прилагането на регионалното самоуправление. На тази основа, съответната регионална структура на управление ще може да реализира самостоятелно крупни инвестиционни проекти, които заедно с полицентричната селищна структура ще създадат условия за повишаване на БВП на човек от населението.

На Европейско равнище премахването на негативното влияние на проблема „Център-периферия“, в който влиза и Дунавския регион, може да стане с реализирането на инвестиционни проекти с над национално и Европейско значение. Инвестиционни проекти от този характер са:

- Изграждане на газопроводната мрежа отклонение от „Турски поток“ през територията на Северна България.
- Изграждането и функционирането на АЕЦ „Белене“ на основата на спазване на Европейските изисквания за сигурност.
- Изграждане на плавателен канал „Дунав-Черно море“ който ще съкрати връзката „Изток-Запад“ и ще създаде поминък на населението в Дунавския регион.

Реализирането на всички тези инвестиционни проекти в бъдеще време налага да се направи комплексна оценка за инвестиционната привлекателност на територията на отделните райони от ниво 2 от страна на гържавата и вземане на решение относно развитието на Дунавския регион,

както и решението за съфинансирането от страна на Европейския съюз.

Цитирани източници:

Маринска, Галина, 2007. Законодателство в областта на местното самоуправление и местната администрация. София, изд. на „Инициатива местно самоуправление“.

(Marinska, Galina, 2007. Zakonodatelstvo v oblastta na mestnoto samoupravlenie i mestnata administratsia, Sofia, izd. na "Initsiativa mestno samoupravlenie")

Калинков, К., 1999. Проблемът „Център-периферия“ и урбанизационните процеси в България (Проблемът „Център-периферия“ – нов поглед, нова политика), В. Търново, изд. на ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“.

(Kalinkov, K., 1999. Problemat "Tsentar-periferia" i urbanizatsionnite protsesi v Bulgaria (Problemat "Tsentar-periferia" – nov pogled, nova politika), V. Tarnovo, izd. Na VTU "Sv. Sv. Kiril i Metodiy".

Калинков, К., 2005. Районите за планиране-основа за регионалното развитие на Р. България (Световно стопанство и глобализация), Варна, ИК „Стено“ – Варна, 2005 г. II част.

(Kalinkov, K., 2005. Rayonite za planirane – osnova za regionalното развитие na R. Bulgaria (Svetovno stopanstvo i globalizatsia), Varna, IK "Steno" – Varna, 2005 g. II chast)

Калинков, К., 2006. Трансграничните европейски транспортни коридори – фактор за социално-икономическото развитие на районите за планиране в Р. България (Икономика, инвестиции, Европейски съюз), Варна, изд. „Наука и икономика“ на Икономически университет – Варна.

(Kalinkov, K., 2006. Transgranichnite evropeyski transportni koridori – faktor za sotsialno-ikonomiceskoto razvitie na rayonite za planirane v R. Bulgaria (Ikonomika, investitsii, Evropeyski

Икономическо развитие

sayuz), Varna, izd. "Nauka i ikonomika" na Ikonomicheski universitet – Varna)

Попов, Д., 2006. Административно-териториално деление на България, <http://www.rdp.org>

(Popov, D., 2006. Administrativno-teritorialno delenie na Bulgaria, <http://www.rdp.org>)

Станев, Х., Ю. Спиридонова, А. Джиджиев, Децентрализацията и влиянието ѝ върху възможностите на общините и областите за усвояване на средствата от фондовете на Европейския съюз.

(Stanev, H., Yu. Spiridonova, A. Dzhidzhiev, Detsentralizatsiata i vliyaniето y varhu vazmozhnostite na obshtinite i oblastite za usvoyavane na sredstvata ot fondovete na Evropeyskia sayuz)

Свианиевич, П., Териториалните и регионалните реформи в страните от Централна и Източна Европа след 1990 г.

(Svianievich, P., Teritorialnite i regionalnite reformi v stranite ot Tsentralna i Iztochna Evropa sled 1990 g.)

Национален център за териториално развитие: Аналитичен доклад за развитие и усъвършенстване на Административно-териториалното устройство на Р. България и правната му основа, С., изд. на НЦТР – 2007 г.

(Natsionalen tsentar za teritorialno razvitie – Analitichen doklad za razvitie i usavarshenstvane na Administrativno-teritorialnoto ustroystvo na R. Bulgaria i pravната mu osnova, S., izd. na NTSTR – 2007 g.)